

Figuur 2. Lentevreugd is inmiddels een terrein met beken en plassen . Foto Joost van Reisen.

Lentevreugd: van bollengrond naar duingrasland

De ontwikkeling van de avifauna in de periode 2004 – 2011

In Lentevreugd is nieuwe natuur ontwikkeld. Bij aanvang van zo'n project zijn de verwachtingen over hoe landschap, flora en fauna zich zullen ontwikkelen, hooggespannen. Nu is er nieuwsgierigheid. Heeft het gebied de voorspelde ontwikkeling doorgemaakt? Hebben de plantensoorten waar we op hoopten zich gevestigd? Welke vogelsoorten hebben een geschikt broedbiotoop gevonden? In dit artikel richten we de spotlight op de avifauna.

Door Joost van Reisen en Bas van der Burg

Gebied en methode

Gebied

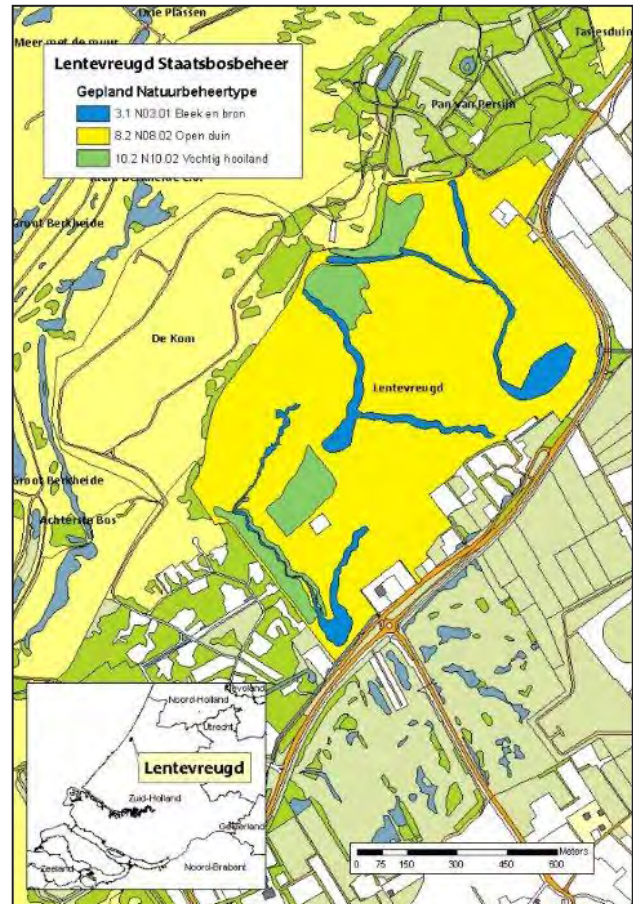
Lentevreugd is een gebied van ongeveer 100 ha. Het grenst aan de oostelijke rand van het duingebied Berkheide en aan de noordkant van Rijksdorp. De oostkant van Lentevreugd wordt begrensd door de rijksweg N441 van Wassenaar naar Katwijk. Zie ook figuur 1.

Lentevreugd – ooit onderdeel van het duingebied Berkheide – is in het begin van de 20^e eeuw afgezand, waarna het als bollengrond werd gebruikt. Daarmee was Lentevreugd een zoveelste voorbeeld van een landschap zonder natuurlijke overgang van duinen naar achterland. Bovendien was het terrein door intensieve bollenteelt en gebruik van bestrijdingsmiddelen verontreinigd en geëutrofeerd. De verontreiniging was een bedreiging voor de waterwinactiviteiten in het duin.

Sinds 2002 vond in het kader van de Ecologische Hoofdstructuur in Lentevreugd echter natuurontwikkeling plaats (B. van de Boom et al, 2004). Het doel was om ecosystemen als natte schaalgraslanden en duinbeken met de daarbij behorende flora en fauna te ontwikkelen. Door verplaatsing van zo'n 70.000 m³ grond is een landschap met beken, poelen en plassen gecreëerd. Fase 1 (57 ha) is eind april 2003 opgeleverd en de herinrichting van de laatste 43 ha (fase 2) in juli 2006. Het gebied wordt als onderdeel van het duingebied Berkheide beheerd door Staatsbosbeheer.

Inmiddels heeft Lentevreugd zich ontwikkeld tot een overgangsgebied van hoog duin naar de lager gelegen polder en van droog zandig gebied naar een terrein met beken en plassen (zie figuur 2 en 3). Om deze situatie in stand te houden vindt maai-beheer in combinatie met begrazing door konikpaarden en Schotse hooglanders plaats.

Sinds de oplevering van de eerste fase is Lentevreugd intensief door leden van Vogelwerkgroep Berkheide (WGBH) bezocht. Lentevreugd is inmiddels landelijk bekend vanwege de waarnemingen van bijzondere en zeldzame vogelsoorten. Vanaf 2004 wordt dit gebied door WGBH op broedvogels geïnventariseerd. Van 2004-2005, 2006-2007 en 2008-2009 zijn gecombineerde verslagen gemaakt, waarin de resultaten van de inventarisatie van geheel Berkheide en Lentevreugd zijn opgenomen (Van Reisen et al, 2006, 2008 en 2010). In deze verslagen worden echter alleen de inventarisatiegegevens van het duingebied Berkheide geanalyseerd en niet die van Lentevreugd. In dit artikel beschrijven we de ontwikkelingen van de avifauna in Lentevreugd tot en met 2011. De ontwikkelingen tot en met 2009 zijn eerder beschreven in Van Reisen en Van der Burg (2012).

Figuur 1. Kaart van Lentevreugd. Op de inzet is de ligging van Lentevreugd in Zuid-Holland te zien.

Figuur 3. Het rietmoeras biedt aantrekkelijk biotoop voor veel vogelsoorten. Foto Joost van Reisen.

Tabel 1. Aantallen broedvogels Lentevreugd 2004 - 2009.

Euring nr.	sg.	soort	jaar								aant					
			2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	tot.	gem	max	min	rl	jaar
70	2	Dodaars			2	2	2				6	1,0	2	2		3
90	1	Fuut		1	1	1	1	2	1	2	8	1,3	2	1		7
950	2	Roerdomp					1	1	1		3	0,5	1	1		3
1520	1	Knobbelzwaan	1	2	1	1	1	1	1	1	6	1,0	1	1		8
1610	2	Grauwe Gans	1	2	1	1	2	2	4	3	13	2,2	4	1		8
1660	1	Grote Canadese Gans	1	1	1	1	1	5	4	4	16	2,7	5	1		8
1700	1	Nijlgans	4	4	4	3	4	3	3	5	22	3,7	5	3		8
3700	3	Kwartel			1	2				1	4	0,7	2	1		3
3940	5	Fazant	2	2	1	1	1	1	2	2	8	1,3	2	1		8
4070	2	Waterral	4	7	9	9	8	8	7	7	48	8,0	9	7		8
4110	2	Kleinst Waterhoen	2								0	0,0	0	0		1
4210	3	Kwartelkoning					1				1	0,2	1	1		1
4240	1	Waterhoen	3	3	5	5	5	3	2	2	22	3,7	5	2		8
4290	1	Meerkoet	5	8	13	19	16	11	17	14	90	15,0	19	11		8
4500	5	Scholekster	4	3	3	2	2	2	2	2	13	2,2	3	2		8
4690	4	Kleine Plevier	3	3	1	1	1	1	1	1	6	1,0	1	1		8
4930	5	Kievit	9	9	8	9	4	4	6	8	39	6,5	9	4		8
5190	2	Watersnip	1	1			1				1	0,2	1	1		3
5320	2	Grutto	1	1		1	1	1			3	0,5	1	1		5
5410	5	Wulp	1	1	1	1	1	1	1	1	6	1,0	1	1		8
5460	2	Tureluur	2	2	1	2	1	2	2	2	10	1,7	2	1		8
6700	7	Houtduif	4	1	1	3	4	2	2	1	13	2,2	4	1		8
7240	9	Koekoek			1	1	1	1	1	1	6	1,0	1	1		6
7670	7	Ransuil								1	1	0,2	1	1		1
7350	9	Kerkuil					1				1	0,2	1	1		1
8560	7	Groene Specht					1	1	1	1	4	0,7	1	1		4
8760	8	Grote Bonte Specht		1		1	1	1	1	1	5	0,8	1	1		6
9760	3	Veldleeuwerik	8	5	4	3	4	4	3	4	22	3,7	4	3		8
9920	9	Boerenzwaluw					1				1	0,2	1	1		1
10010	9	Huiszwaluw	4	8	6	6	6	15	13	14	60	10,0	15	6		8
10090	5	Boompieper	1								0	0,0	0	0		1
10110	3	Graspieper	2	3	4	6	11	16	25	25	87	14,5	25	4		8
10170	3	Gele Kwikstaart	1								0	0,0	0	0		1
10170	3	Engelse Gele Kwikst.	3								0	0,0	0	0		1
10201	9	Witte Kwikstaart	3	2	3	3	3	2	2	2	15	2,5	3	2		8
10660	6	Winterkoning	1	1	1		3	2	1	2	9	1,5	3	1		7
10840	6	Heggemus	3	3		3	2	2	1	2	10	1,7	3	1		7
10990	8	Roodborst			1		1	1	1	1	5	0,8	1	1		5
11060	2	Blauwborst	1	1	1	1	3	2	5	7	19	3,2	7	1		8
11390	5	Roodborsttapuit				2	4	9	9	14	38	6,3	14	2		5
11460	5	Tapuit	1							1	1	0,2	1	1		2

Toelichting:

sg = soortgroep   gem = gemiddeld aantal territoria in de periode 2006 t/m 2011
 tot. = totaal   max = maximaal aantal territoria in de periode 2006 t/m 2009
 rl = Rode lijst   min = minimaal aantal territoria in de periode 2006 t/m 2011

Euring nr.	sg.	soort	jaar								aant					
			2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	tot.	gem	max	min	rl	jaar
12000	8	Zanglijster					1	1	1	1	4	0,7	1	1		4
12020	8	Grote Lijster								1	1	0,2	1	1		1
12360	2	Sprinkhaanzanger				3	6	8	8	11	36	6,0	11	3		5
12430	2	Rietzanger	1	1	2	2	7	18	30	29	88	14,7	30	2		8
12500	2	Bosrietzanger	3	3	4	7	5	12	6	10	44	7,3	12	4		8
12510	2	Kleine Karekiet	2	9	11	18	22	28	39	32	150	25,0	39	11		8
12590	8	Spotvogel					1	1	1	4	7	1,2	4	1		4
12740	6	Braamsluiper		1	1						1	0,2	1	1		2
12750	6	Grasmus	5	3	3	6	12	13	20	19	73	12,2	20	3		8
12760	8	Tuinfluter						1	1	2	4	0,7	2	1		3
12770	8	Zwartkop		1			1	1	1	2	5	0,8	2	1		5
13110	8	Tjiftjaf	2					1	1	2	4	0,7	2	1		4
13120	6	Fitis	3	1	1	1	1	1	3	7	14	2,3	7	1		8
13640	2	Baardmannetje					1	1	1	1	4	0,7	1	1		4
14620	8	Pimpelmees			2	2	1	1	1	2	9	1,5	2	1		6
14640	7	Koolmees	1	1	1	1	2	1	1	2	8	1,3	2	1		8
15150	5	Grauwe Klauwier					1				1	0,2	1	1		1
15600	9	Kauw	3	5	3	3	4	1	1	1	13	2,2	4	1		8
15671	8	Zwarte Kraai	1	1	1	1				1	3	0,5	1	1		5
15820	8	Spreeuw		1	3	1	3	1	2	2	12	2,0	3	1		7
15910	9	Huismus	2	3	4	2	2	2	1	1	12	2,0	4	1		8
16360	8	Vink			1	1	2	1	1	1	7	1,2	2	1		6
16490	8	Groenling		1	1	1	1	1	1	2	7	1,2	2	1		7
16530	7	Putter	2	1	1	1	1	2	2	2	9	1,5	2	1		8
16600	6	Kneu	4	4	4	8	7	9	12	11	51	8,5	12	4		8
18770	2	Rietgors	2	5	14	23	25	32	40	24	158	26,3	40	14		8
terr		aantal territoria	109	117	133	174	210	246	299	307	1369	228,2	307	133		
soorten		aantal soorten	42	42	43	45	56	52	51	55	302	50,3	56	43		
1730	1	Bergeend	3	1	2	2	1	1	1	2	9	1,5	2	1		8
1861	1	Boereneend						1	1	1	3	0,5	1	1		3
1820	1	Krakeend	2	1	7	6	2	4	4	8	31	5,2	8	2		8
2030	1	Kuifeend	6	6	10	8	4	6	6	11	45	7,5	11	4		8
1940	1	Slobeend	1		1	5	1	1	1	6	15	2,5	6	1		7
1980	1	Tafeleend			1	1		1	1	2	6	1,0	2	1		5
1860	1	Wilde Eend	3	11	10	6	8	10	10	22	66	11,0	22	6		8
1840	1	Wintertaling	1		1	2	1				4	0,7	2	1		4
1910	1	Zomertaling	1	1	1	1					2	0,3	1	1		4
Eenden		aantal broedparen	17	20	33	31	17	24	24	52	181	30,2	52	17		
		aantal soorten	7	5	8	8	6	7	7	7	43	7,2	8	6		
alle soorten		aantal territoria + broedparen	126	137	166	205	227	270	323	359						
		totaal aantal soorten	49	47	51	53	62	59	58	62						
geïventariseerde oppervlakte (ha)			57	57	100	100	100	100	100	100						

Methode

De door de WGBH gevolgde methode is beschreven in Van Ommering (2000). De methode komt vrijwel overeen met die van het Broedvogel Monitoring Project (BMP), zoals uitgebreid beschreven in Van Dijk (1985). Het belangrijkste verschil met BMP is de wijze waarop de WGBH het aantal broedparen bij eenden en het broedsucces hiervan vaststelt (Van Reisen, 2011).

Bij de inventarisatie onderscheiden we territoriumhoudende soorten en eenden. Daarnaast maakt de werkgroep een onderverdeling van de diverse soorten naar de keuze van hun habitat. Dit resulteert in een aantal groepen van vogels die aan een bepaald habitat zijn gebonden, de zogenaamde soortgroepen:

1. Watervogels
2. Moerasvogels
3. Vogels van duingraslanden
4. Pioniervogels
5. Vogels van mozaïeklandschap
6. Vogels van laag struweel
7. Vogels van hoog struweel
8. Bosvogels
9. Overige vogels

De verwachting is dat er een verband kan bestaan tussen veranderingen in een bepaald habitat en de trend van de desbetreffende soortgroep.

Vanaf 2011 maakt de werkgroep gebruik van het systeem autoclustering van Sovon in plaats van de hierboven genoemde methode. Dit kan voor enkele soorten leiden tot een trendbreuk. Zo zien we in tabel 1 in 2011 een opmerkelijk groot aantal territoria van de wilde eend (*Anas platyrhynchos*), krakeend (*Anas strepera*), slobehend (*Anas clypeata*) en kuifeend (*Aythya fuligula*).

Resultaten

Broedvogels

Algemeen

Tabel 1 toont voor alle territoriumhoudende vogels en eenden het aantal territoria en broedparen voor de jaren 2004 t/m 2011. Elke soort is voorzien van een Euringnummer (Voous 1980) en een soortgroepennummer.

Na de oplevering van fase 1 in 2004 is een begin gemaakt met de inventarisatie van Lentevreugd. Omdat de tweede fase van de herinrichting echter pas in 2006 was voltooid, zijn alleen de gegevens van de laatste zes jaar goed vergelijkbaar. In tabel 1 zijn daarom groot-

heden als totaal, gemiddeld, minimum en maximum aantal territoria alleen over die laatste zes jaar berekend. Ook de resultaten, die hieruit zijn afgeleid, hebben betrekking op de periode 2006 t/m 2011.

Het aantal territoria en broedparen

Tijdens het broedseizoen 2006 t/m 2011 zien we het aantal territoria en broedparen van alle broedvogels tezamen toenemen. In deze periode is bij de territoriumhoudende broedvogels het gemiddeld aantal territoria per jaar 228, met een maximum van 307 in 2011 en een minimum van 133 in 2006: een toename van maar liefst 131%. Bij de eenden neemt het aantal broedparen in de periode van 2006 t/m 2011 toe met 77%. Het gemiddeld aantal broedparen per jaar bedraagt 30,2 met een maximum van 52 in 2011 en een minimum van 17 in 2008.

Het aantal soorten

Bij de territoriumhoudende broedvogels zien we gemiddeld 50 soorten per jaar, maximaal 56 in 2008 en minimaal 43 in 2006. Het aantal soorten eenden blijft in deze periode stabiel: we zien gemiddeld zeven soorten per jaar met een maximum van acht in 2006 en 2007 en een minimum van zes in 2008.

Opmerking: Uit tabel 1 blijkt dat de methode autoclustering weinig opvallende veranderingen laat zien ten opzichte van de voorgaande jaren. In het algemeen komen we alleen tot een groter aantal broedgevallen bij de eenden, met uitzondering van de boereneend, de berg-eend (*Tadorna tadorna*) en de tafeleend (*Aythya ferina*).

Over de gehele periode tellen we in Lentevreugd 77 verschillende soorten broedvogels, inclusief twee exoten: nijlgans (*Alopochen aegyptiaca*) en fazant (*Phasianus colchicus*). Een indrukwekkend aantal voor een terrein van slechts 100 ha.

Top tien

Tabel 2. Top tien soorten.

Nr	Euring nr.	sg.	Soort	totaal
1	18770	2	Rietgors	158
2	12510	2	Kleine karekiet	150
3	4290	1	Meerkoet	90
4	12430	2	Rietzanger	88
5	10110	3	Graspieper	87
6	12750	6	Grasmus	73
7	1860	1	Wilde eend	66
8	10010	9	Huiszwaluw	60
9	16600	6	Kneu	51
10	4070	2	Waterral	48

Uit de laatste kolom van tabel 1 blijkt dat in de periode 2004 t/m 2011 liefst 35 soorten jaarlijks als broedvogel zijn genoteerd.

Bosvogels ontbreken in deze groep. De watervogels en de moerasvogels daarentegen zijn met 12% respectievelijk 10% het sterkst in deze groep vertegenwoordigd.

Let in tabel 1 ook op de flinke verschillen in het aantal territoria van de verschillende soorten. Door deze tabel te sorteren op 'totaal' zien we de 10 meest algemene soorten: de toptien van Lentevreugd, zoals weergegeven in tabel 2. Hierin zijn de moerasvogels (groep 2) met 40% het sterkst vertegenwoordigd. Daarna volgen de watervogels (groep 1) en de vogels van laag struweel (groep 6), met elk 20%. Het grote aandeel van de water- en moerasvogels verrast niet: Lentevreugd is nu eenmaal een nat en drassig terrein.

Soorten van de Rode Lijst

In de één na laatste kolom van tabel 1 is aangegeven of een bepaalde soort al dan niet voorkomt op de Rode Lijst. Dan blijkt dat vanaf 2004 niet minder dan 21 soorten van de Rode Lijst hebben gebroed. Een kwart hiervan broedt jaarlijks: veldleeuwerik (*Alauda arvensis*), huiszwaluw (*Delichon urbicum*), graspieper (*Anthus pratensis*), huismus (*Passer domesticus*) en kneu (*Carduelis cannabina*). De laatste drie soorten staan zelfs in de toptien van algemeenste soorten.

Daarnaast prijken een paar bijzondere soorten op dit lijstje, zoals kleinst waterhoen (*Porsana pusilla*) (twee territoriale mannetjes in 2004), kwartelkoning (*Crex crex*) (een territoriaal mannetje in 2008) en grauwe klauwier (*Lanius collurio*) (een territoriaal mannetje in 2008). De status van kleinst waterhoen is zelfs 'verdwenen uit Nederland', hetgeen overigens niet uitsluit dat jaarlijks nog steeds broedparen in Nederland worden aangetroffen.

Van de 21 soorten van de Rode Lijst hebben (heeft):

- 1 soort de status V (verdwenen uit Nederland): kleinst waterhoen.
- 4 soorten de status B (bedreigd): roerdomp (*Botaurus stellaris*), watersnip (*Gallinago gallinago*), tapuit (*Oenanthe oenanthe*) en grauwe klauwier.
- 8 soorten de status K (kwetsbaar): kwartelkoning, koekoek (*Cuculus canorus*), kerkuil (*Tyto alba*), ransuil (*Asio otus*), groene specht (*Picus viridis*), slobbeend, wintertaling (*Anas crecca*) en zomertaling (*Anas querquedula*)
- 8 soorten de status G (gevoelig): veldleeuwerik, boerenzwaluw (*Hirundo rustica*), huiszwaluw, graspieper, gele kwikstaart (*Motacilla flava*), spotvogel (*Hippolais icterina*), huismus, en kneu.

Individuele soorten

Hieronder gaan we iets dieper in op enkele bijzondere soorten.

Figuur 4. Kleinst waterhoen. Foto Luuk Punt.

Kleinst waterhoen

Gezien de status 'verdwenen' op de Rode Lijst van het kleinst waterhoen beleefde Lentevreugd in 2004 met twee territoria van deze zeldzame soort een gouden start. Helaas is het bij die ene keer gebleven. Succesvolle broedgevallen komen in de provincie Zuid-Holland nauwelijks voor. In 2009 was er een succesvol broedgeval zowel in het natuurontwikkelingsgebied De Groene Jonker bij Zevenhoven als in de Klaas Hennepoelpolder en Veerpolder bij Oegstgeest/Warmond (Boele A. et al, 2011).

Kwartelkoning

De kwartelkoning komt vooral voor in noordoost Nederland, langs de IJssel en in de uiterwaarden van het grote rivierengebied en niet of nauwelijks langs de kust (Sovon, 2002). Opmerkelijk dus dat in 2008 in Lentevreugd een territorium (territoriaal mannetje) van de kwartelkoning is vastgesteld.

Veldleeuwerik

De veldleeuwerik is een notoire daler. Vooral in de duinen was de afname dramatisch; sinds midden jaren 80 is er een achteruitgang van 75% (Sovon, 2002). In Berkheide is de soort sinds 1995 als broedvogel verdwenen (Van Reisen, 2011). Tegen deze achtergrond is het bijzonder dat er in 2004 direct achter de duinen in Lentevreugd een achttal territoria waren. Vanaf 2006 handhaaft de veldleeuwerik zich met drie à vier territoria.

Figuur 5. Huiszwaluw. Foto René van Rossum.

Huiszwaluw

De huiszwaluw komt verspreid over heel Nederland voor, maar ontbreekt juist langs de Hollandse kust. Tellingen in de periode 1966 - 1969 en 1989 - 2000 laten een landelijke achteruitgang van ruim 60% zien (Sovon, 2002). Toch zijn in Berkheide broedgevallen waargenomen onder de dakrand van Hotel Duinoord. Na 1990 ontbreekt de huiszwaluw als broedvogel in Berkheide. Vanaf 2004 zien we deze soort in Lentevreugd echter terug als broedvogel met zes tot vijftien paar.

Figuur 6. Grauwe klauwier. Foto René van Rossum.

Grauwe klauwier

De grauwe klauwier is een van de soorten die uit de duinen is verdwenen. De eerste auteur heeft in 1973 nog een paar met jongen gezien langs het fietspad bij

De Klip (Meijndel). Daarna is de grauwe klauwier in Berkheide nog sporadisch in het broedseizoen gezien. We vermelden in dit verband twee waarnemingen van een adult mannetje op 21 juni 1993 en op 13 juni 1997. Weliswaar liggen beide waarnemingen binnen de voor deze soort geldende datumgrenzen, maar voor een territorium moet aan meer BMP-criteria zijn voldaan. Daarom heeft de soort sinds 1975 de status van voormalige broedvogel (G. van Ommering, et al, 1987). Verrassend is daarom één territorium (een territoriaal mannetje) in Lentevreugd in 2008. Dit geval staat overigens niet op zichzelf. Ook in Meijndel is één territorium vastgesteld, zowel in 2007 als in 2008 (Hooijmans, 2009).

De soortgroepen

Tabel 3 geeft een overzicht van het aantal territoria en broedparen van de soortgroepen. Ook de index, het aandeel en het aantal soorten staan vermeld. Omdat ook voor de soortgroepen alleen de gegevens van de laatste zes jaar het best vergelijkbaar zijn, is de index in 2006 op 100 gezet. Voor een ander jaar – jaar x – is de index dan gelijk aan: $100 \times (\text{aantal in jaar } x / \text{aantal in 2006})$. Onder het aandeel van een soortgroep verstaan we de verhouding van het aantal soorten in die groep en het totaal aantal soorten, uitgedrukt in procenten.

De pioniersvogels laten we buiten beschouwing, want deze groep bestaat in feite uit slechts één soort. In kolom 12, 13 en 14 Voor de grootheden: aantal territoria, index, aandeel en aantal soorten zijn respectievelijk berekend:

- het gemiddelde over de periode 2006 t/m 2011 (kolom 12),
- de maximale en de minimale waarde (kolom 13 en 14) en
- de procentuele verandering van het jaar 2011 ten opzichte van 2006 (kolom 15).

Figuur 7 toont voor alle soortgroepen het verloop van de index in de tijd. We zien in de periode 2006 t/m 2011 bij alle soortgroepen een toename. De grootste procentuele veranderingen in het aantal territoria (of de index) treffen we aan bij de vogels van laag struweel, namelijk 310%. Vooral de grasmus (*Sylvia communis*) en de kneu (*Carduelis cannabina*) dragen sterk aan deze toename bij. Op de tweede plaats staan de vogels van duingraslanden met een toename van 233%. Dit komt vooral op het conto van de graspieper (*Anthus pratensis*). Een gedeelte derde plaats is voor de moerasvogels met een toename van 211% en voor de vogels van hoog struweel. De oorzaak van de toename van moerasvogels is de gunstige ontwikkeling bij de rietgors (*Emberiza schoeniclus*), de kleine karekiet (*Acrocephalus scirpaceus*) en de rietzanger (*Acrocephalus schoenobeanus*).

Tabel 3. Ontwikkelingen per soortengroep in de periode 2004 - 2010.

sg	naam	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	gem	max	min	perc
1	Watervogels	aantal territoria index aandeel aantal soorten	31 53 24,6% 12	39 67 28,5% 11	58 100 34,9% 14	61 105 29,8% 14	45 78 19,8% 12	49 84 18,1% 13	52 90 16,1% 13	57,5 99,1 2,4% 13,2	80 138 35% 14	31 53 16% 11	37,9% 37,9% -36,2%
2	Moerasvogels	aantal territoria index aandeel aantal soorten	20 44 15,9% 11	32 71 23,4% 10	45 100 27,1% 9	69 153 33,7% 11	85 189 37,4% 14	115 256 42,6% 12	143 318 44,3% 11	97,17 215,9 37% 11,2	143 318 44% 14	20 44 16% 9	180,0% 180,0% 29,5%
3	Vogels van duingraslanden	aantal territoria index aandeel aantal soorten	14 156 11,1% 4	8 89 5,8% 2	9 100 5,4% 3	11 122 5,4% 3	16 178 7,0% 3	20 222 7,4% 2	28 311 8,7% 2	19,00 211,1 0,07 2,7	30 333 11% 4	8 89 5% 2	233,3% 2,33 54,1%
4	Pioniervogels	aantal territoria aandeel aantal soorten	3 3,2% 1	3 1,5% 1	1 1,8% 1	1 1,5% 1	1 1,3% 1	1 0,7% 1	1 0,6% 1	1,00 1% 1,00	3 3% 1	1 1% 1	0,0% -53,8%
5	Vogels van mozaïeklandschap	aantal territoria index aandeel aantal soorten	18 138 14,3% 6	15 115 10,9% 4	13 100 7,8% 4	15 115 7,3% 5	13 100 5,7% 6	17 131 6,3% 5	20 154 6,2% 5	17,67 135,90 0,07 5,17	28 215,38 14% 6	13 100,00 6% 4	115,4% 115,4% -0,4%
6	Vogels van laag struweel	aantal territoria index aandeel aantal soorten	16 160 12,7% 5	13 130 9,5% 6	10 100 6,0% 5	18 180 8,8% 4	25 250 11,0% 5	27 270 10,0% 5	37 370 11,5% 5	26,33 263,3 0,10 4,83	41 410 13% 6	10 100 6% 4	310,0% 310,0% 89,6%
7	Vogels van hoog struweel	aantal territoria index aandeel aantal soorten	9 225 7,1% 4	4 100 2,9% 4	4 100 2,4% 4	8 200 3,9% 4	12 300 5,3% 5	9 225 3,3% 5	12 300 3,7% 5	9,50 237,5 0,04 4,83	12 300 7% 6	4 100 2% 4	200,0% 200,0% 38,7%
8	Bosvogels	aantal territoria index aandeel aantal soorten	3 33 2,4% 2	5 56 3,6% 5	9 100 5,4% 6	7 78 3,4% 6	12 133 5,3% 9	11 122 4,1% 11	12 133 3,7% 11	12,17 135,2 0,05 9,33	22 244 6% 13	3 33 2% 2	144,4% 144,4% 13,0%
9	Overige vogels	aantal territoria index aandeel aantal soorten	12 71 9,5% 4	18 106 13,1% 4	17 100 10,2% 5	15 88 7,3% 5	18 106 7,9% 7	21 124 7,8% 5	18 106 5,6% 5	18,00 105,9 0,07 5,33	21 124 13% 7	12 71 5% 4	11,8% 11,8% -48,3%
alle soorten		aantal territoria aandeel aantal soorten	126 100,0% 49	137 100,0% 47	166 100,0% 51	205 100,0% 53	227 100,0% 62	270 100,0% 59	323 100,0% 58				

Toelichting:

sg = soortengroep

gem = gemiddeld aantal territoria in de periode 2006 t/m 2011

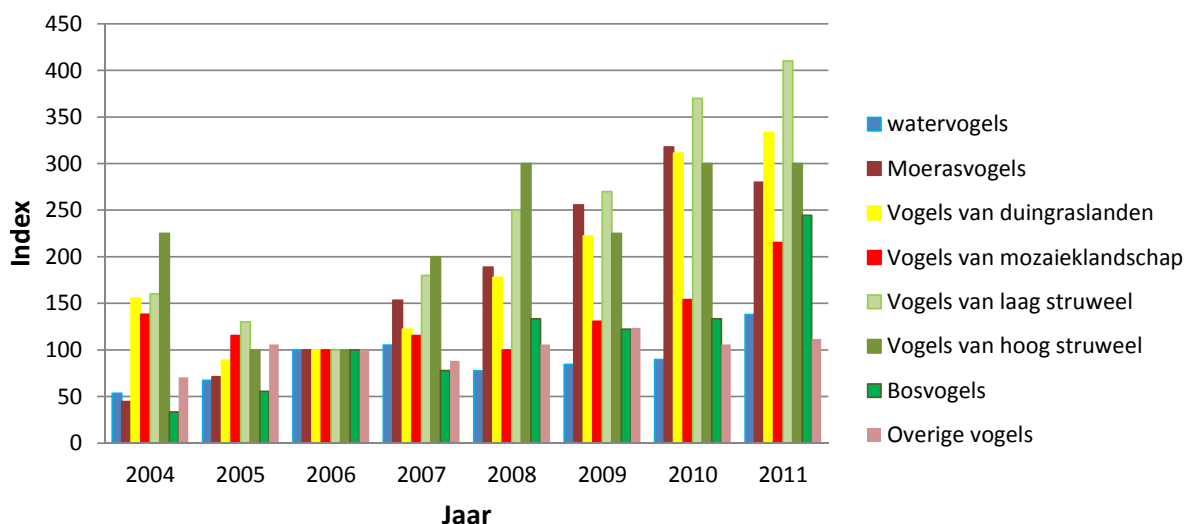
max = maximaal aantal territoria in de periode 2006 t/m 2009

min = minimaal aantal territoria in de periode 2006 t/m 2011

perc = procentuele verandering van 2011 t.o.v. 2006

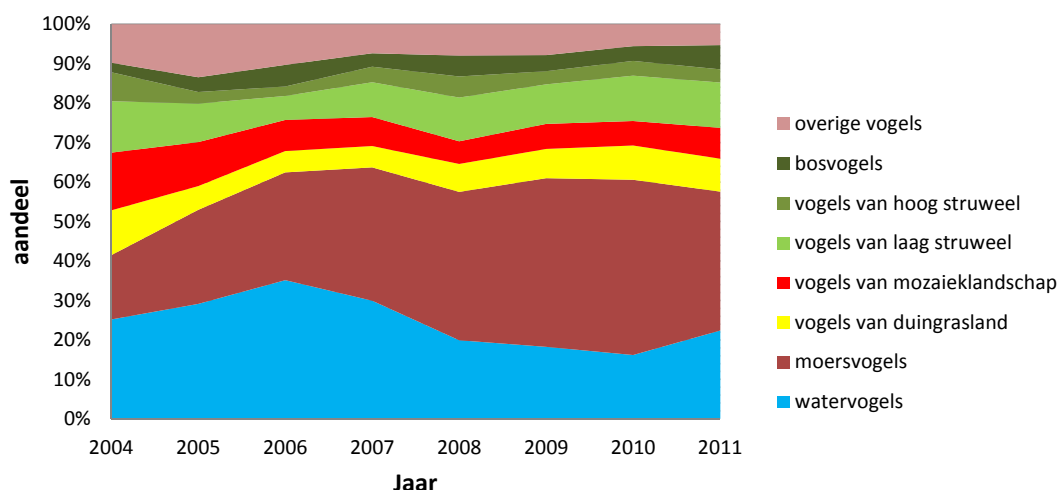

Index soortgroepen

Figuur 7. Het verloop van de index in de tijd voor alle soortgroepen.

Aandeel soortgroepen

Figuur 8. Het verloop van het aandeel in de tijd voor alle soortgroepen.

Figuur 8 toont voor alle soortgroepen het verloop van het aandeel in de periode 2004 t/m 2011 in beeld gebracht. Direct valt op dat het aandeel van de water- en de moerasvogels het grootst is; gemiddeld 61% van alle territoria en broedparen komt voor rekening van deze twee soortgroepen. Verder blijkt dat bij de soorten met de sterkste toename van de index ook het aandeel toeneemt. Bij de watervogels zien we een afname van 36% en bij de overige vogels een afname ruwweg 48%. Beide soortgroepen bevinden zich echter niet in een dalende trend. Dit komt vooral doordat de toename van het aantal territoria bij de andere soortgroepen veel groter is dan bij de watervogels en de groep 'overige vogels'.

Niet-broedvogels

Algemeen

Niet alleen voor broedvogels heeft Lentevreugd grote betekenis. Ook tijdens de voor- en najaarstrek doen veel vogels Lentevreugd aan om even op adem te komen of om foeragerend wat nieuwe energie op te doen. Onder deze bezoekers kunnen zich soms heel interessante soorten bevinden.

Sinds de afronding van de herinrichting fase 1 in 2003 zijn in Lentevreugd t/m 2012 (verblijvend dan wel overvliegend) 224 vogelsoorten waargenomen, inclusief drie soorten (Alpengierzwaluw (*Apus melba*) in 2010, arendbuizerd (*Buteo rufinus*) in 2011 en goudlijster (*Zoothera aurea*) in 2003) die niet zijn ingediend bij dan wel niet zijn aanvaard door de Commissie Dwaalgas-

ten Nederlandse Avifauna en exclusief de nijlgans en fazant. Van deze 224 vogelsoorten zijn 204 vogelsoorten daadwerkelijk verblijvend waargenomen in het gebied en hiervan is voor 75 vogelsoorten één of meerdere territoria vastgesteld. Opvallend is dat Lentevreugd ook als een magneet lijkt te werken op zowel lokale, regionale als landelijke schaarse tot zeldzame vogelsoorten. Tabel 4 geeft een overzicht van de schaarse en zeldzame soorten die in de periode 2003 t/m 2012 verblijvend dan wel foeragerend zijn waargenomen in het gebied. In de tabel is met een 'X' aangegeven dat een bepaalde soort in een jaar is waargenomen. Daar waar een territorium van een soort is gekarteerd, is dit weergegeven met 'Terr.'

De lijst van schaarse en zeldzame soorten in dezelfde periode alleen overvliegend zijn waargenomen, is eveneens indrukwekkend, met soorten als: zwarte wouw (*Milvus migrans*) (2003, 2006, 2008, 2011, 2012), rode wouw (*Milvus milvus*) (2003, 2006, 2009, 2012), slangenarend (*Circus gallicus*) (2006), grauwe kiekendief (*Circus pygargus*) (2008), visarend (*Pandion haliaetus*) (2003, 2005, 2008 t/m 2012), morinelplevier (*Charadrius morinellus*) (2006, 2008, 2012), reuzenster (*Hydroprogne caspia*) (2009), bijeneter (*Merops apiaster*) (2009), hop (*Upupa epos*) (2006) en kuifleeuwerik (*Galerida cristata*) (2004).

Uit tabel 4 blijkt dat in een kort tijdsbestek veel schaarse tot zeldzame soorten foeragerend dan wel verblijvend zijn waargenomen in Lentevreugd. Lentevreugd is onmiskenbaar aantrekkelijk voor vogels. Ondanks dat de oorzaak van die aantrekkelijkheid niet is onderzocht, zijn er wel een aantal mogelijke verklaringen voor te geven.

Allereerst kan de combinatie van verschillende soorten biotopen in een relatief klein gebied langs de binnenduinrand van Berkheide hier een rol spelen. Juist de ligging langs de binnenduinrand zou wel eens van grote invloed kunnen zijn.

Ten tweede bestaat het vermoeden dat Lentevreugd vlak bij een knooppunt van trekbanen ligt. In zo'n geval worden méér doortrekkende vogels verleid tot een tussenstop. Bij Haagse en Katwijkse vogeltrekwaarnemers heerst de opvatting dat Lentevreugd net ten noorden ligt van het punt waar twee landelijke vogeltrekbanen bij elkaar komen. Eén trekbaan loopt langs de oostkant van het IJsselmeer via de Oostvaardersdijk in Flevoland in de richting van Den Haag. Deze komt ter hoogte van de Ganzenhoek (op de grens van Berkheide en Meijndel) samen met de andere trekbaan, die evenwijdig aan de kuststrook van Noord- en Zuid-Holland loopt. Ook blijkt in het najaar dat de binnenduinrand wordt gebruikt als trekroute, zeker wanneer sprake is van weinig gestuwde landtrek (landtrek over een breed front).

Tenslotte kan sprake zijn van het zogenaamde "waarnemerseffect". Lentevreugd heeft in korte tijd naams-

bekendheid gekregen bij vogelaars en wordt daarom door een toenemend aantal vogelaars bezocht. En meer waarnemers leidt tot meer waarnemingen, zoals het volgende voorbeeld illustreert. Op 23 maart 2010 werd een griel (*Burhinus oedicnemus*) waargenomen. Op 24 maart 2010 ontdekten mensen, die op zoek waren naar die griel, een kuifkoekoek (*Clamator glandarius*). En op 25 maart 2010 werd een Alpengierzwaluw overvliegend waargenomen door mensen die weer op zoek waren naar de kuifkoekoek.

Twee spraakmakende soorten

Figuur 9. Bokje. Foto René van Rossum.

Bokje (*Lymnocyptes minimus*)

Opvallend is de opkomst en achteruitgang van het bokje. Het bokje is een onopvallende soort met een erg teruggetrokken bestaan. Deze soort wordt vooral in de periode oktober t/m april waargenomen op Lentevreugd, met als uiterste data 30 juli en 23 april. In 2003, 2004 en 2005 zijn op één dag meer dan 20 exemplaren waargenomen in het gebied. Deze soort bleek een voorkeur te hebben voor het rietmoeras in het zuidwestelijk deel van het gebied. Daar zien we een 'plas-dras' gebied met kleine, open, modderige stukjes omgeven door vegetatie van ongeveer 20-30 cm hoog. Vanaf 2006 lopen de aantallen echter terug als gevolg het dichtgroeien van het omschreven biotoop. Toch is het nog steeds mogelijk om in de juiste periode op één dag meerdere exemplaren waar te nemen, bijvoorbeeld 13 exemplaren op 14 januari 2012 (www.katwijk.waarneming.nl). Hierbij is overigens wel een verschuiving geconstateerd. In de periode 2003 t/m 2005 zijn de grootste aantallen waargenomen in het rietmoeras gelegen in het zuidwestelijk deel. Sinds 2006 wordt het bokje op andere plekken in Lentevreugd waargenomen, waar het eerder omschreven biotoop aanwezig is.

Figuur 10. Waterrietzanger. Foto René van Rossum.

Waterrietzanger (*Acrocephalus paludicola*)

De waterrietzanger, ooit algemeen, is nu een van de zeldzaamste Europese zangvogels. Men schat de wereldpopulatie op 33.000 – 48.000 exemplaren (<http://www.aquaticwarbler.net/sar/index.html>), met 40 broedlocaties in zeven verschillende landen en dan met name in Wit-Rusland, Polen en Oekraïne (Flade, 2008 en Musseau 2013). In het najaar trekt de waterrietzanger vanuit de broedgebieden weg in westelijke richting om vervolgens via de Noordzeekust, Frankrijk, Spanje en Portugal naar de overwinteringsgebieden in het westelijk deel van Afrika (Senegal) te vliegen. In 2004 werd deze soort voor het eerst waargenomen in Lentevreugd. Daarna volgden waarnemingen in 2008, 2009, 2010, 2011 en 2012, met als hoogtepunt in zowel 2011 als 2012 tenminste 3 verschillende exemplaren op één dag. In Lentevreugd verschijnt de soort in die delen van het rietmoeras, waar de vegetatie onder meer bestaat uit pitrus (*Juncus effusus*) en ruwe bies (*Schoenoplectus tabernaemontani*). Het is echter niet uitgesloten dat de soort zich ook ophoudt in het ontoegankelijk deel van het rietmoe-

Tabel 4. Overzicht schaarse en zeldzame soorten periode 2003 t/m 2009.

Vogelsoort	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Kwartel <i>Cortunix cortunix</i>	X	X	X	Terr.	Terr.		
Kwak <i>Nycticorax nycticorax</i>	X						
Ralreiger <i>Ardeola ralloidis</i>				X			
Koereiger <i>Bubulcus ibis</i>					X		
Zeearend <i>Haliaeetus albicilla</i>							X
Roodpootvalk <i>Falco vespertinus</i>						X	
Porseleinhoen <i>Porzana porzana</i>	X	X					X
Kleinst Waterhoen <i>Porzana parva</i>	X	Terr.					
Kwartelkoning <i>Crex crex</i>	X					Terr.	
Kraanvogel <i>Grus grus</i>	X	X	X			X	
Stelkluut <i>Himantopus himantopus</i>	X						
Gestreepte Strandloper <i>Calidris melanotos</i>	X						
Poelruiter <i>Tringa stagnatilis</i>	X						
Grauwe Franjepoot <i>Phalaropus lobatus</i>	X						
Kerkuil <i>Tyto alba</i>	X	X			X	Terr.	
Grauwe Klauwier <i>Lanius collurio</i>						Terr.	
Bonte Kraai <i>Corvus cornix</i>						X	X
Buidelmees <i>Remiz pendulinus</i>			X				
Kortteenleeuwerik <i>Calandrella brachydactyla</i>	X						
Waterrietzanger <i>Acrocephalus paludicola</i>		X				X	X
Graszanger <i>Cisticola juncidis</i>				X			
Grote Pieper <i>Anthus richardi</i>	X	X	X	X	X	X	X
Duinpieper <i>Anthus campestris</i>						X	
Europese Kanarie <i>Serinus serinus</i>					X		X
Ortolaan <i>Emberiza hortulana</i>	X			X			

ras, waardoor het werkelijke aantal doortrekkende waterrietzangers daardoor iets hoger zou kunnen liggen. De soort wordt in Lentevreugd hoofdzakelijk waargenomen in de periode 1 t/m 17 augustus met als uiterste data 25 juli en 5 september (www.katwijk.waarneming.nl). Bij vrijwel alle waargenomen exemplaren gaat het om onvolwassen vogels, alleen op 3 augustus 2010 is met zekerheid een adulte vogel waargenomen. In totaal zijn t/m 2012 per jaar de volgende aantallen waargenomen: 2004 (1), 2008 (1), 2009 (3), 2010 (6), 2011 (7) en 2012 (9). Hieruit blijkt dat Lentevreugd een belangrijke stop-over lijkt te zijn geworden voor de waterrietzanger in Zuid-Holland.

Samenvatting en conclusie

Duidelijk is dat natuurontwikkeling loont. In het geval van Lentevreugd heeft dit voor 75 soorten geschikt broedbiotoop opgeleverd. Vooral voor de 'natte soorten' blijkt Lentevreugd aantrekkelijk. Verder valt op, dat zich onder deze territoriale soorten heel wat schaarse tot zeldzame soorten en soorten van de Rode Lijst bevinden. Vier van die soorten van de Rode Lijst zien we jaarlijks als broedvogel terug.

De totaalijst van 204 verblijvende vogelsoorten leert, dat 129 soorten niet-broedvogels Lentevreugd hebben aangedaan. Indrukwekkend is, dat zich onder die 129 soorten een relatief groot aantal bijzondere bezoekers van Lentevreugd bevindt.

De conclusie is, dat er met Lentevreugd een waardevol natuurgebied met een rijke avifauna is bijgekomen. Of dat zo blijft, is moeilijk te voorspellen omdat in dit gebied nog geen stabiele situatie is ontstaan. We blijven de ontwikkelingen in Lentevreugd dan ook op de voet volgen.

Dankwoord

Wij bedanken Hans Wondergem (Staatsbosbeheer) voor het maken en het ter beschikking stellen van het kaartje van Lentevreugd. Tevens bedanken wij René van Rossum en Luuk Punt voor het beschikbaar stellen van de vogelfoto's.

Literatuur

- Boele A., Van Bruggen J., Van Dijk A.J., Hustings F., Vergeer J.-W. & Plate C.L. (2011). Broedvogels van Nederland in 2009. SOVON-monitoring rapport 2011/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Boom B. van den, J. Holtland en E. Lammerts. (2004) De duinen van Staatsbosbeheer. Publicatie SBB, afdeling terreinbeheer.
- Van Dijk A.J. (2004). Handleiding Broedvogel Monitoring Projekt. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Flade M. (2008). Current distribution, population trends and threat status of the Aquatic Warbler. The Aquatic Warbler, a global threatened species. Proceedings of the Life seminar "Conservation of the Aquatic Warbler in Brittany", Bretagne vivante, 2008.
- Musseau R. en V. Herrmann (2013). Gironde estuary, France: important autumn stopover site for Aquatic warbler. Dutch Birding 35 : 15 – 23.
- Hooijmans F.C. (2009). Broedvogel monitoring Meijendel 2007 en 2008. Holland's Duinen. 54: 30 – 45
- Van Reisen J.C en B van der Burg. (2012) Lentevreugd, natuurontwikkeling achter de duinen, het Vogeljaar nr 60 (2).
- Van Reisen J.C., G. van Ommering en B. ter Haar. (2006). Broedvogelmonitoring Berkheide 2004/2005. Holland's Duinen. 49: 39 – 63
- Van Reisen J.C., G. van Ommering en B. ter Haar. (2008). Broedvogelmonitoring Berkheide 2006/2007. Holland's Duinen. 52: 59 – 83
- Van Reisen J.C., G. van Ommering en B. ter Haar. (2010). Broedvogelmonitoring Berkheide 2008/2009. Holland's Duinen. 56: 50 – 81
- Van Reisen J.C. Vogels in een veranderend duin: broedvogelmonitoring in Berkheide van 1984 tot 2010. Coastal & Marine (EUCC) / Kust & Zee (2011), Leiden.
- Van Ommering, G. (2000). Handleiding Vogelpopulatieonderzoek Werkgroep Berkheide 2000. 11^e uitgave, februari 2000. Werkgroep Berkheide, Leiden.
- Ommering, G. van & T.J. Verstraël (1987). Vogel van Berkheide. Werkgroep Berkheide/Stichting Publicatiefonds Duinen, Leiden.
- SOVON, Vogelonderzoek Nederland (2002). Atlas van de Nederlandse Broedvogels (1998-2002). Nationaal Natuurhistorisch museum Naturalis, Leiden. KNNV, Utrecht.
- Voous K.H. (1980). Lijst van Europese broedvogels, inclusief Nederlandse vogellijst. Limosa 53:91-104.

J.C. van Reisen
Vogelwerkgroep Berkheide
 2^e de Riemerstraat 83-85
 2513 CW, Den Haag
joostvanreisen@hetnet.nl

B.D. van der Burg
Vogelwerkgroep Berkheide
 Looyerslaan 44
 2223 TH, Katwijk ZH
bas@birdclubkatwijk.nl